

УДК 316.28:316.723

Б.В. СЛЮЩИНСЬКИЙ

ЕТНОКУЛЬТУРНА МОДЕРНІЗАЦІЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я

Слющинський Богдан Васильович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри політології, філософії та соціології Маріупольського державного університету

Стаття присвячена дослідженню етнокультурної модернізації в соціокультурному просторі українського Приазов'я, яка викликана історичними, політичними та іншими чинниками. Автор доводить, що соціокультурний простір даного регіону досить специфічний і саме тому тут постійно відбувається етнокультурна модернізація, яка формує новий тип сучасного приазовського етносу.

Ключові слова: етнокультурна модернізація, соціокультурний простір, культурні моделі, етнічні традиції, емоційні стани.

Статья посвящена исследованию этнокультурной модернизации в социокультурном пространстве украинского Приазовья, которая вызвана историческими, политическими и другими факторами. Автор доводит, что социокультурное пространство данного региона достаточно специфическое и именно поэтому здесь имеет место постоянная этнокультурная модернизация, которая формирует новый тип современного приазовского этноса.

Ключевые слова: этнокультурная модернизация, социокультурное пространство, культурные модели, этнические традиции, эмоциональные состояния.

Article is devoted to ethnic and cultural modernization in social and cultural space of Ukrainian Priazov Region, which is caused by historical, political and other factors. The author argues that social and cultural space in the region is quite specific and that is why there are always ethnocultural modernization, which forms a new type of modern Priazov Region ethos.

Key words: Ethnocultural modernization, social and cultural space, cultural patterns, ethnic traditions, emotional states.

© Б.В. Слющинський, 2012

Постановка проблеми. Сьогодні наше суспільство перебуває на етапі перелому соціокультурної трансформації і модернізації, зміни типу своєї організації та існування і умовно є посттоталітарним суспільством. Зараз формується нова культурна реальність, що характеризується новими відносинами між людьми у сфері культури, новими умовами розвитку, особливою системою цінностей, норм і принципів, культурних потреб і засобів задоволення. Це стало результатом з одного боку – соціалістичної модернізації з усіма її успіхами і недоліками, а з другого – нинішній період є продовженням модернізації, але в нових умовах досить тривалій капіталізації і ринкових відносин. Процес цього періоду модернізації проходить суперечливо, тому що відродження етнічних традицій в нових умовах набуває модернізаторських рис. Відбувається складне за змістом зіткнення «традиційного» і «модернізаторського», в якому традиція стає одним із джерел культурної модернізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблему досліджувало дуже багато вчених як зарубіжних, так і вітчизняних. Зокрема, Т.Гоббс, Ф.Ратцель, Г.Зіммель, Е.Дюркгейм, Р.Парк, П.Сорокін, а також, Л.Іонін, М.Михальченко, А.Ручка, Л.Скокова та ін. Так, наприклад, російський соціолог Л. Іонін стверджує, що «перехідний період відбувається культурний розрив, втрата традиційних опор, перехід від моностилісної (соціалістичної) до полістилістичної культури, основними категоріями якої є: деієрархізація, деканонізація, невпорядкованість, детоталізація, ускладненість,

негативність тощо. Формуються нові культурні моделі» [1, с. 87].

Сьогодні змінюється «стиль» суспільного життя. Другу половину ХХ ст. справедливо називають «століттям уніфікації». Коріння цієї проблеми пов'язані з процесами урбанізації, стандартизації життя, превалюванням поведінкових стереотипів. На тлі цього розвинулась так звана «масова культура» – масова культура у «масовому суспільстві» [2, с. 93–98], де відбуваються зближення, «усереднення», інтернаціоналізація типів матеріального і культурного споживання соціальної інформації. Але людина сприймає культуру (в тому числі і масову) у залежності від рівня «власної культури». Власна культура сприяє адаптації іншої культури та можливості її використання чи спотворення.

Українське суспільство по-своєму «адаптувало» «здобутки» світової масової культури. По суті, соціокультурні запити українського суспільства початку 90-х, коли значна частина українців прагнула позбутися тягара нав'язаних радянською системою цінностей, сприяли активному сприйняттю цих «здобутків», копіюванню їх.

Жорстка соціалістична модернізація неотрадиціоністського типу, поєднання рис сучасного і архаїчного суспільства ускладнює модернізаційний процес, посилює протистояння в культурі різних соціальних сил, ускладнює вектор руху національної культури у вимірах сучасних перспектив, у руслі новітніх здобутків світової культури.

В Україні намічається створення посттрадиційного соціокультурного простору, в якому мо-

дернізація відбувається під знаком традиційних символів. Але в нашому суспільстві поєднується «общинно-подібна» психологія з урбанізмом і технічним поступом, співіснують традиційне, посттрадиційне і модерне з деякою відносною незалежністю культури.

Все це і створює відповідну етнокультуру, яку в соціокультурному просторі можна класифікувати за такими ознаками:

- шириною комунікативних зв'язків (регіональні, міжрегіональні);
- національно-етнічним складом;
- демографічними ознаками;
- освітньо-кваліфікаційним рівнем;
- партійністю;
- престижем, майновим цензом і належністю до владних структур;
- метою і очікуваними результатами;
- ідеологічними та релігійними ознаками.

Ці ознаки і створюють відповідні типи етнонаціональних відносин, тому кожний регіон унікальний у своєму «статусі» і має свої особливості.

Мета дослідження. Аналізуючи ступінь дослідження порушеної проблеми і сьогодишнім станом етнокультури спільноти конкретного регіону, можна означити мету статті. Отже, метою даного дослідження є виявлення особливостей етнокультурної модернізації, які формують сьогодишню соціокультурне середовище українського Приазов'я. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання: 1) визначити ступінь довірливості (недовірливості) до досягнення певної мети (мовні аспекти, традиції, норми, ціннісні орієнтації, звички тощо, а також єдина культура, приблизно однакове бачення сучасних проблем); 2) виявити доступність (зрозумілість прагнень); 3) дослідити наявність близькості почуттів емоційних станів, симпатій, почуття «єдності».

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, на формування етнокультури у відповідному соціокультурному просторі впливають:

- певна настороженість, викликана образом «співбесідника», який створюється завдяки отриманій від когось інформації (часто вигідної для особи, яка її передає);
- незнання намірів співбесідника;
- незрозумілість прагнень та бажань;
- відчуженість культур;
- різний чуттєвий і емоційний настрій.

Найбільш вразливим є етнонаціональний соціокультурний простір. Він саме і створює своєрідні типи відносин:

- етнічний тип всередині національної групи як культури представників іншої нації (гетерогенний);
- поліетнічний;
- етнолокальний (спільність духовної культури);
- консолідований;
- наднаціональної консолідації;
- локального націоналізму;
- міжнаціональних протиріч.

Демографічні аспекти створюють соціокультурний простір «комунікації поколінь». Для них

характерними є трансформація культур, адаптація ціннісних орієнтацій і норм поведінки від покоління до покоління [3]. Щодо освітньо-кваліфікаційного рівня, то він міжрегіональний і здебільшого має однакові ознаки. Його можна класифікувати за допомогою «правил ігор у суспільстві», визначених Й. Хейзингою:

1. «Одномірна людина» (термін Г.Маркузе). Характерне: некритичне ставлення до існуючої реальності, сильні поведінкові стереотипи, слабка індивідуальність, конформізм [4, с. 176]. Мова: неускладнена будь-якими зворотами, примітивізм суджень, які, втім, нерідко вирізняються своєрідною оригінальністю, схильність до вживання слів, похідних від ненормативної лексики. Стиль поведінки: поєднання конформізму з бажанням проявити себе і свою індивідуальність, характерне цинічне ставлення до навколишнього світу: самовпевненість межує з грубістю. Основні цінності: матеріальний достаток; дружба, соціальна значущість.

2. «Нігіліст». Мова: намагання говорити лаконічно, проте вагомо; часте вживання навмисно трансформованих слів, презирливе ставлення до наукової термінології. Стиль поведінки: внутрішня свобода забезпечується надмірною впевненістю в собі та частковою неповагою до оточуючих; демонстрація свого соціального скепсису; загальне демонстрування у поведінці, принципова байдужість до загальних норм поведінки. Основні цінності: матеріальний достаток; свобода самовираження, сім'я, друзі, знайомі.

3. «Прагнучий». Мова: багатий словниковий запас; мова часто насичена словами англословного походження; схильність до цитат з популярних фільмів та книг. Стиль поведінки: розкутість, впевненість у собі; висока комунікабельність. Вміння підтримати та розвинути розмову; позитивний настрій до оточуючих, прагнення бути в центрі уваги. Основні цінності: сім'я, любов; матеріальний достаток; освіта.

4. «Майже богема». Мова: багатий словниковий запас; оригінальність суджень; прагнення виразити свою думку нестандартно; часте вживання спеціфічних термінів і виразів; загальна простота у спілкуванні. Стиль поведінки: безпосередність; висока комунікабельність; індивідуалізм. Основні цінності: сім'я; матеріальний достаток; творча самореалізація; надзвичайно цінною є особиста свобода.

Слід зауважити, що всі наведені типи характеризуються певною нестійкістю світоглядних позицій, з чого випливає суперечливий характер тенденцій комунікативних (поведінкових) відносин у різних регіонах країни.

Партійність, престиж, майновий ценз і належність до владних структур створює своєрідний соціокультурний простір із відповідним стилем комунікації. Саме тут сьогодні чітко викристалізуються манери спілкування, самовизначення «персони», зверхність, безкарність тощо. Все це створює відповідну символіку: «привласнення влади, недоторканість і вседозволеність дій».

Мета й очікування результатів завжди спону-

кали індивідів і навіть цілі групи (спільноти) до створення відповідної «догідливої» поведінки, деколи, правда, з елементами компромісного егоїзму. Такий тип відносин має певні терміни існування. При зміні обставин або зростанні внутрішньої неузгодженості комунікативні особливості різко змінюються, що змінює і соціокультурний простір. Крім цього, ідеологічні характеристики теж відіграють важливу роль в існуванні того чи іншого соціокультурного простору, а отже, і етнокультурної модернізації.

Важлива роль в етнокультурній модернізації належить часовим характеристикам, які виражаються у нормативах спілкування, притаманним різним культурам та окремим субкультурам. Звичайно, культуру, властиву представникам традиційної цивілізації, не можна «проекувати» на представників сучасної культури. Сьогодні змінилося сприйняття індивідами один одного і очікування відповідних результатів від комунікації між ними. Спробуємо проаналізувати, чи відчуває багатонаціональне населення регіону національні кордони (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз наявності кордонів між національностями через національну багатоманітність та думкою населення Приазов'я щодо наявності національної безпеки (n=1280)

№ п/п	Національність	Національних кордонів не існує (у %)	Є національна безпека (у %)	Різниця у показниках (у %)
1	Німці	80,4	55,5	+ 24,9
2	Греки	58,6	47,3	+ 11,3
3	Росіяни	55,8	53,2	+ 2,6
4	Євреї	53,1	40,6	+ 12,5
5	Українці	36,3	38,7	- 2,4
Σ середня		56,8	47,1	+ 9,7

Як бачимо, грані між різними етнонаціональними угрупованнями дещо стерлися. Це пов'язано з необхідністю спілкуватися та разом співіснувати. Що якимсь чином модернізувало комунікативні відносини у спільноті регіону.

Як відомо, комунікація була покликана до життя практичними потребами більш розвиненого суспільства, що підкріплялося політично, ідеологічно і соціально, а також тим інтересом, який з ХХ ст. формувався в інтелектуальному середовищі і суспільній свідомості в цілому по відношенню до нових культур і мов. Саме таку гостру потребу і викликали зміни в соціокультурному просторі не тільки якоїсь однієї країни, але і в планетарному плані взагалі. Це насамперед розвиток країн, регіонів, революційні зміни, економічна діяльність тощо. Визнання абсолютної цінності різноманітності світових культур, відмова від колонізаторської культурної політики, усвідомлення ненадійності існування і загрози знищення більшості традиційних культур (мов) привели до того, що люди почали проявляти більший інтерес один до одного. Це

сприяло і певним науковим дослідженням у галузі соціології міжкультурних комунікацій.

Важливо зазначити, що операційні параметри для описання впливу соціокультурного простору на людську діяльність і розвиток суспільства були сформульовані у працях Ф. Клакхон, Ф. Стродбека, Е. Холла і Г. Гофстеде.

Клакхон і Стродбек звернули увагу на культурні відмінності у системах цінностей, які в цілому складають картину світу даної культури [5, с. 170–171]. До неї входять такі фундаментальні речі, як ставлення до часу, діяльності, природи, уявлення про цінності міжособистісних відносин. Е.Холл у своїх працях вводить відмінність високої і низькоконтекстної культур, що з'являються у кількості інформації, експліцитно вираженої у повідомленнях. Виходячи з того, що культури можуть характеризуватися тенденціями до більш високих чи низькоконтекстних повідомлень, можна використовувати це як параметр для їхнього порівняння [6, с. 582–583].

Г.Гофстеде спробував сформулювати осі культурних протиставлень, що розкриває суттєві особливості етнонаціональних відносин [7, с. 316].

Як бачимо, комунікативні особливості залежать від створених ними соціокультурних просторів, тобто від створення умов для структурування культури як результату модернізаційних змін, коли децентралізація структури породжує гру без обмежень (Дерріда).

Саме такий процес, як показують соціологічні дослідження, сьогодні відбувається в Україні в цілому, а в Приазов'ї зокрема. Тут починають окреслюватись важливі риси нової соціокультурної реальності, а саме:

- поступова зміна характеру відносин між людьми і стилю їхніх взаємин разом із зміною виробничих відносин;
- зміна соціальної орієнтації та ідеалів, подолання заідеологізованості культури, новий соціальний вибір;
- переоцінка цінностей і формування нової ієрархії;
- особистісний акцент на всьому полі соціуму й культури (людський фактор);
- зростання ступеня свободи, багатоманітність і строкатість напрямів духовного життя як однієї з умов поновлення іманентного самодостатнього розвитку культури;
- зняття «жорсткого» ієрархічного управління культурою суспільства і зростання самодостатності розвитку культури в регіонах;
- формування нової інфраструктури сфери культури і нових принципів управління нею;
- поява недержавного сектора;
- формування нових соціально-культурних потреб, шкали і критеріїв оцінки явищ культури і мистецтва, нових смаків і уподобань, поява нових елементів способу життя;
- утворення нових відносин між учасниками суспільного життя;
- зміна статусу, а відповідно – ролі та функцій національної культури, яка стає одним із визначальних факторів прогресу суспільства, розвитку

його державності;

- відкритість культури, посилення впливу західної (американської) культури, модернізація сфери культури;

- зміна суспільного статусу релігії, охоплення нею багатьох верств населення і посилення клерикалізму в деяких із них, зростання релігійного впливу на мораль суспільства, а також на зменшення якщо не збільшення інтересу до містики, парапсихології, астрології, нетрадиційних форм релігії та ін., що породжує істотні зміни в суспільній свідомості, створює нові вектори буття людини в суспільстві. Все це говорить про помітні зміни, що відбулися в соціокультурному просторі України, які спричиняють етнокультурну модернізацію. Отже, можна стверджувати, що важливими факторами, які свідчать про глибокі зрушення в національно-культурній самосвідомості, які пов'язані зі зміною соціокультурного простору, є:

- зміни в реальній поведінці при освоєнні нової соціокультурної реальності;

- «недомодернізований» поступ, процес модернізації, який дещо затягнувся і створив поле невідзначеності;

- слабка загальна структурованість українського суспільства;

- розпорошеність суспільства і соціальна суперечливість;

- соціальна напруженість і комплекс негативів;
- невисокий загальний рівень культури населення;

- поява великої кількості субкультур;

- етнокультурна активізація меншин;

- молодіжні субкультури;

- субкультури кримінального чи межового з ними штибу.

Висновки. Резюмуючи, можна сказати, що етнокультурна модернізація в соціокультурному просторі – це відображення міжкультурних зв'язків певних груп людей у певний історичний період

його розвитку. Соціокультурний простір багатомірний. Саме багатомірність (структура і система суспільства, належність до держави, національності, професії, конфесії, відповідний економічний статус тощо) створювала осі диференціації населення відповідно до стратифікацій, соціального складу та соціальних інститутів, що, у свою чергу, впливало на появу відповідних культур. Кожній культурі притаманні свої ціннісні орієнтації і норми поведінки, котрі впливали на характер етнокультурних відносин у тому чи іншому суспільстві. В історичному часі соціокультурний простір трансформувалася, відбувалася певна соціокультурна еволюція – процес змін і розвитку людських суспільств, який виходить із загальних зсувів у сукупності доступної культурної інформації, що свідчить про те, що соціокультурний простір постійно змінюється.

По-різному класифікували вчені соціокультурні періоди, але можна стверджувати, що при зміні соціокультурних особливостей відбувається етнокультурна модернізація – процес постійного пристосування до соціокультурного середовища. Яскравим прикладом цього є і сьогоднішні процеси, які відбуваються в Україні, де створилася зовсім нова соціокультурна реальність.

Крім цього, потрібно зауважити, що людина сприймає соціокультурний простір відповідно до отриманої нею культури. Тобто, наявний процес постійного впливу людини (суспільства) на соціокультурний простір і соціокультурного простору на людину (суспільство). Відбувається процес постійного оновлення соціокультурного простору і адаптації елементів, що його створюють, чи процес взаємного проникнення в оновлення. Не слід забувати й те, що сьогодні, коли вплив «планетарної свідомості» все більше зростає і має визначальне значення для існування людства, соціокультурні запити докорінно змінюються, що знову ж таки доводить, що постійно відбувається етнокультурна модернізація в соціокультурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ионин Л. Социология культуры / Л. Ионин. – М. : Логос, 1996. – 486 с.
2. Старовойтова Н. Массовая культура у системі міжетнічних культурних взаємин / Н. Старовойтова // Розбудова держави. – 1998. – № 34. – С. 93–98.
3. Стяжкіна Е. В. Духовная жизнь греческого народа в культурных процессах Донбасса (1960-1990) / Е. В. Стяжкіна // Донбасс и Приазовье: Проблемы социального и духовного развития : тез. докл. Междунар. науч.-практ. конф., Мариуполь, 26–27 мая 1993 г. – С. 136–137.
4. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе. – М. : RELF-book, 1994. – 340 с.
5. Бергельсон М. Б. Межкультурная коммуникация как исследовательская программа: лингвистические методы изучения кросс-культурных взаимодействий / М. Б. Бергельсон // Лингвистика и межкультурная коммуникация. Серия 19. – 2001. – № 4. – С. 166–173.
6. Основы теории коммуникации : Учебник / под ред. М. А. Василюка. – М. : Гардарики, 2003. – 615 с.
7. Гофстеде Г. Организационная культура // Управление человеческими ресурсами. Энциклопедия. – СПб. : Питер, 2002. – С. 316.
8. Деррида Ж. Дарувати час / Переклад з французької Мирослави Ющенко. – Львів : Літопис, 2008. – 208 с.